

נחמן ליסט :

בין אנטי־אימפריאליזם לאנטי־פאשיזם

פרקי זכרונות

כשהתעכבתי בפאריז בדרכי מן המזרח הקרוב למוסקבה, בחודש יולי 1933, פניתי אל ה"יאבקה" (מיפגש קונספירטיבי) כדי לקבל את "פתק־המסע" שלי. את ה"יאבקה" הזאת מצאתי בעומקה של חצר ברחוב לאנקרי, לא רחוק מכיכר הרפובליקה, מאחרי הקסקט של המשמר הרפובליקאי, בבית־מלאכה למוצרי־סריגה. לאחר שהצגתי את עצמי חזרתי למלוני ברחוב ווזיראר, בכוונה גמורה ליהנות משיבתי בעיר־האורות, שרק עברתי בה בסתיו 1928.

הבאתי בחשבון שהייה של כמה שבועות, אך כעבור ימים אחדים קיבלתי הוראה להתיצב אצל הממונה על הסקציה הקולוניאלית במעונה של המפלגה הקומוניסטית הצרפתית, ברחוב לאפאיט, 120. מתוך שהורגלתי לעבודה בתנאים של מחתרת עמוקה, נדהמתי עד מאד: איך זה מזמינים איש־מפלגה קונספירטיבי, המצויד בתעודות מזויפות, למעונה הגלוי של המפלגה! הרי זה כאילו הכניסוהו ללוע הזאב! היה זה שיא הפחזות בעיני. דימיתי בנפשי שבכניסתי לבנין, או ביציאתי ממנו, יעצור אותי אחד מאנשי המשטרה הרבים־מספור, במדים או בלא־מדים, שבוודאי עינם פקוחה על מרכזה זה של המהפכה...

אבל פקודה היא פקודה. ייחסתי את הדבר לחוסר רגילות בעבודה קונספירטיבית, תופעה שכיחה במפלגות הפועלות בארצות "הדמוקרטיות הרקובה", ובתוך כך זכרתי מה שאירע לזינוביאב כאשר בא בעילום־שם לגרמניה ב־1920 ומנהיגי "ספארטאקוס" של הזמן ההוא קידמו את פניו בתזמרות ובנאומי "ברוך־הבא" ברדתו מן הרכבת בברלין.

נשכתי אפוא בשרי בשיני ושמתי פעמי למעונה של המפלגה, אף כי את תעודותי המזויפות השארתי בידי ידיד אחד בעיר. הכל עבר בשלום. המשטרה, גם אם היתה מצויה במקום, כפי שציירתי לעצמי, לא שמה כלל לבה אלי. רק בכניסתי לבנין שאלני השוער מי אני. הדעתי שמחכים לי בשעה זו בסקציה הקולוניאלית והורשיתי לעלות שמה.

בסקציה קיבלה את פני ז'אן פ'רא החביבה, רעייתו של אנדרה פ'רא, שהיה בזמנו חבר הפוליטבירור, אחראי לעבודה הקולוניאלית, לשעבר בא־כוח המפלגה הקומו־ניסטית הצרפתית בקומינטרן, מי שהיה עורך ראשי של "יומאניטה". ז'אן שימשה בתפקיד כפול של מזכירה טכנית לסקציה הקולוניאלית וכן גם מקשרת עם חברי המפלגה הקומוניסטית מן המושבות העוברים את פאריז או ממלאים בה תפקידים.

הכוונה היתה רק להכירני פנים לצורך פגישה נוספת. נדברנו להיפגש למחרת היום בבית־קפה סמוך לביט־שומון. שם מצאתי צהובת־שער אחת שהוצגה לפני

בשם סוזאן. כפי שנתברר לי אחר־כך היתה זו מנאמנות הקומינטרן, רעיתו של ראזומוב, חבר הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית של הו.ס.ס. שהומת ברירה בימי סטאלין.¹ סוזאן הראתה לי מברק ממוסקבה שבו נאמר כי „אל־טורי” (שם־הפיסוי שלי ברגע זה) טעה ב„לאומנות ערבית ימנית”, אלא שאפשר לנצלו לצורך העבודה האנטי־קולוניאלית. נמסר לי גם כי לבקשת הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הצרפתית העמידני הקומינטרן לרשותו לשם העבודה הנ”ל. הואיל ודעתי האישית ומשאלותי לא באו בחשבון, אף לא בעיני־אני כ„מהפכן מקצועי”, לא נותר לי אלא להסכים. דיברנו בענייני העבודה, אך הדבר עדיין לא היה ברור. פגישתנו הראשונה עם סוזאן נסתיימה בבחירת שם בדוי לתקופת עבודתי בצרפת. ניתן לי הכינוי „זורו”.

הוספתי לגור במלונני ברחוב וז'יראר ולהיעד עם סוזאן לפגישות, שתחילה היו נדירות ואחר־יכן תכפו והלכו, בבת־יקפה שונים בכל רבעי פאריז. כתום שבועות אחדים הוטל עלי להכין לתעמלני המפלגה תיק על מלחמת ה„ריף”, שתהפוכותיה האחרונות עדיין היו מרעישות או את צרפת. משנסתיימה מלאכה זו הודיעוני כי הוטל עלי להפעיל את הליגה האנטי־אימפריאליסטית. ראיתי בכך כבוד לעצמי אך גם נחרדתי, שכן מרחוק נדמה היה לי כי המדובר בארגון חשוב מאד, העומד במגע הדוק עם אישים בולטים מאד בעולם המדעי, הספרותי והאמנותי, ארגון המפיל פחד על השלטונות ונתון להשגחתם הקפדנית.

רחוב שארלו

ארגון־אימים זה, שהרבה דובר בו בשנים האחרונות לעשור השלישי של מאָתנו, ברגע זה, בסוף 1933, לא היה, לאמיתו של דבר, אלא שם ריק מתוכן, בצרפת כמו גם מחוצה לה. בונה־הפשי אחד זקן, „אח” רס־מעלה כלשכת־המזרח־הגדול, שהיו לו כמה בתים בפאריז, השכיר לליגה מעון רעוע בבנין קודר מן המאה הי”ח, באחד הרבעים העתיקים ביותר של העיר, ברחוב שארלו. כשהגעתי שמה היה המעון הזה תפוס בחלקו הגדול על־ידי ועד־העיר־פאריז של המפלגה הקומוניסטית. שם היה עלי לשבת בכל יום. שוב התעוררה שאלת הקונספירציה, שהומתקה במידת־מה בעקב נסיון השבועות שעברו בפאריז. אף־על־פ־יכן תמה הייתי איך אוכל אני, הזר, לעשות את העבודה הזאת לעיני כל, ומה־עוד בשכנות קרובה לוועד־המפלגה של פאריז־העיר?

הענין נראה לי הרפתקני ביותר, אך לא השמעתי הגה באזני האחראי לסקציה הקולוניאלית אף לא באזניה של סוזאן, שאָתה הייתי מוסיף להיפגש כמעט בכל יום. היא עצמה, גם אם היתה מרבה ב„אמצעי־הירות” בשעת פגישותיה בבת־יקפה, מכל־מקום היו לה פגישות אין־ספור עם אנשי הקומינטרן, הנציגים המרובים של המפלגות הקומוניסטיות מן הארצות הקולוניאליות, שעוברים היו במסעיהם את הבירה הצרפתית לאחר שנאלצו שירותי הקומינטרן לעזוב את ברלין. היא היתה קשורה מאד למשפחת תורו, שאצלם היתה מבקרת לעתים קרובות. חוץ

מזה עסקה גם בילדיה של אנה פאוקר, המנהיגה האומללה של המפלגה הקומוניסטית הרומנית, שהיתה אישיות חשובה בקומוניטרן בתקופה ההיא. ילדיה של פאוקר נמצאו אז באותו פנסיון שבו היו ילדיו של מוריס תורו מזיווג קודם. תכופות היתה סוזאן הולכת לראותם.

לא נותר לי אלא לאחוז באמצעי־זהירות משלי. קבעתי את משרדי בריחוק ככל האפשר מן הכניסה וביני לבין המבקרים קבעתי את משרדו של חבר צרפתי. אותו חבר, אנריו, ער לתפקידו, קיבל ברצינות משימה זו של „מלאך־משמר“. ערב אחד בא להגיד לי שביקר אצלו טיפוס אחד חשוד והוא דרש ממני בתוקף שאעזוב את המקום במהירות. בפקודתו ובהדרכתו חמקתי החוצה בדרך מסדרונות חשוכים ובתים מטים ליפול. ביציאתי סימאוני אורות הרחוב, ואז הבחנתי שרגלי עומדות ממש מול קומיסריון־המשטרה של הרובע ה־3. ערב אחר שלח אותי אנריו להתחבא... בסניף־המפלגה. לא ידעתי כי התורן במקום הזה גם הוא היה זר, ואם גם נמצא בצרפת מזמן, והוא פלוני בשם ברנאר.

עכשיו אני משוכנע שהמעון הכפול של הליגה האנטי־אימפריאליסטית ושל ועד־המפלגה לעיר־פאריז לא היה נתון לשום פיקוח מצד המשטרה בתקופה המדוברת. כנגד זאת היו מצודים נערכים לעתים קרובות מאד בכיכר־הרפובליקה, שסמוכה היתה מאד לשם. לטוב־המזל היו השלטונות נוהגים כבוד באנשים העוברים על גלגלים. חברי גם השפילו להמציא לי תמיד מכונית נאה במקרים כאלה ולהקיפני משמר הגון. בזכות כך לא הטרידתני המשטרה מעולם משך שלש שנות פעילותי בליגה האנטי־אימפריאליסטית בפאריז. פעם אחת ויחידה חקרונני אנשי המשטרה, כאשר חזרתי לביתי לאחר שהתנדבתי לצבא הצרפתי לתקופת־המלחמה, ביום 30 באוגוסט 1939. ואז הייתי „בסדר“: צו שניתן יום קודם־לכן העניק זכות ישיבה וזהות לכל המתנדבים לצבא.

הליגה רודמת

אותה תקופה, בסוף 1933, כשהגעתי לרחוב שארלו, מצאתי את הליגה האנטי־אימפריאליסטית הצרפתית שקועה בשינה עמוקה. בעקבות עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה בתחילת השנה כיונה המפלגה הקומוניסטית את דעתה ואת כוחותיה כנגד הסכנה הפאשיסטית, ומה־עוד שהאיום ההיטלראי היה מרדף את ברית־המועצות כצל־ביעותים.

עדיין רחוקים היינו מחוזה ריבנטרופ־מולוטוב. בתקופה ההיא לא יכול היה אותו חוזה לעלות על דמיונו של העולם הקומוניסטי, שמיאן לראות את הסתירות בין המדינות הרכושניות לבין עצמן והאמין אמונה איתנה שהעולם הרכושני, ובראשו המדינות הפאשיסטיות, מתכוון למלחמה נגד המדינה הסוציאליסטית היחידה. יש להודות כי מגעים־ומשאים בינלאומיים מוזרים פירנסו בעת ההיא את הגירסה הקומוניסטית ושיוו לה מידה של הגיון. צרפת ואנגליה מכינות היו, בעצה אחת עם איטליה הפאשיסטית, ברית מרובעת שתכלול את גרמניה ההיטלראית. אמת כי

פאריז ולונדון התכוונו בכך לשים מחסום לתאוות ההתפשטות של הרייך השלישי, אף גם נכון הוא שעוררו הדברים דאגה לא רק בברית־המועצות אלא גם בארצות „ההסכמה הקטנה” — פולין, רומניה, צ'כוסלובקיה ויוגוסלביה. ידוע כי אותו מגע־ומשא צריך היה להסתיים בסיפוחה של אוסטריה. לונדון ופאריז פתחו אז בשיחות חדשות עם רומא לחתימת חוזה משולש, גם זאת מתוך אותה כוונה של בלימת תאבוננו של היטלר. לרוע־המזל הביאו שיחות אלו גם למלחמת־חבש ולתביעותיה של איטליה לגבי תוניסיה וחוף־התכלת הצרפתי.

בהתאם לדוקטרינה הקומוניסטית, הגורסת את השקעת מירב הכוחות בתפקיד הראשון־במעלה של אותו רגע, ומאחר שהיו הדברים אמורים בהגנה על ס.ס.ס.ר., רופזה פעילותם של המפלגה ושל הארגונים הקרובים במאבק נגד הפאשיזם, בהגנת החירויות הדמוקרטיות והשלום, הנתונים בסכנה. המפלגה הקומוניסטית הצרפתית נטשה את הטקטיקה של שיסוי מעמד במעמד ואת הסיסמה „הסוציאלי־דמוקרטיה — אויב מס. 1 של מעמד־הפועלים”, שסייעו בשעתו לעליית הנאציזם לשלטון בגרמניה, ותחת זאת ביקשה להתקרב לא רק אל הסוציאלי־דמוקרטים אלא גם אל הדמוקרטים סתם, לרפובליקאים, ואפילו לחוגים ימניים שהם אנטי־גרמניים על־פי מסורת או מתוך הכרה.

דבר זה הצריך את גיוסם וניצולם של כל אישי המדע או האמנות, שנמצאו באיזה מובן שהוא בתחום השפעתם של המפלגה או ארגוניה. הליגה האנטי־אימפריאליסטית היתה הראשונה שסבלה מכך. אנרי בארביס, שהיה ממקימיה, נקרא לקבל עליו את הנשיאות הממשית של „הוועד העולמי נגד הפאשיזם ולמען השלום”, שמשפנו היה בפאריז, ברחוב לאפאייט 240, יחד עם איש־המדע הגדול פול לאנויון. פ'ראנסיס ז'ורדן, ששמו היה מזדהה עם כל המסעים האנטי־קולוניאליים שנוהלו בצרפת מאז 1926, היה מעתה חבר פעיל בוועד הנ"ל. המשורר לואי אראגון, שהיה קודם־לכן מזכיר „הליגה הצרפתית נגד האימפריאליזם והדיכוי הלאומי”, נמצא מעתה בהסתדרות־הסופרים־המהפכנים, שפעילותה, כמו זו של יתר ארגוני המפלגה, כוונה כולה למאבק נגד הפאשיזם.

יתר על כן: הטקטיקה החדשה של התפיסות עם כל הכוחות שניתן לנצלם במאבק נגד ההיטלריזם ולמען הגנתה של ס.ס.ס.ר. חייבה את השתתף המאבק האנטי־קולוניאלי ובכמה מקרים אפילו את ההגנה על זכויותיה של צרפת מפני תביעות קולוניאליות. בפרט כגון אלו של איטליה הפאשיסטית, ומה־גם שבתוך הימין הצרפתי היו חוגים שמטעמים לאומיים התנגדו למדיניות של החוזה המרובע, שבו דובר בצמרת השלטון.

המשבר הקולוניאלי

עם זאת היו המושבות הצרפתיות שרויות או במצב של תסיסה מופלגת. בהודו־סין נמשך מאז 1932 המרד של ה„נא־האקה”, הקדמה למאורעות שלאחר הכיבוש היפאני, ומקץ 20 שנה, עתידים היו להציע את צרפת עד לתבוסה הטרגית בדיאן־

ביאן-פ'ו. מרד זה, שהיה פועל-יוצא מן ההתעוררות הלאומית במושבות רבות בעקב מלחמת-העולם הראשונה והמהפכה האוקטוברית, נתחזק בשל הרעב האכזרי שפגע בהודו-סין בראשית שנות ה-30. הידיעות על דיכוי של אותו מרד ועל היחס למורדים ולאוכלוסי אנאם עוררו התמרמרות בחוגים הליברליים והאינטלקטואליים של צרפת, שמאז-ומעולם היו רגישים מאד למאורעות מסוג זה.

במארוקו עדיין נמשכה מלחמת ה"ריף", שהחלה ב-1925 והסבה שורה של מפלות משפילות לחילותיה של צרפת. המרשאל ליאוטה, איש-הצבא הגדול והקולוניזטור המהולל, העלה חרס בידו. המרשל פטן, שבא על מקומו, מפעיל אמצעים נרחבים, מאלץ את מנהיג המרד, עבד אל-כרים, להיכנע, אבל גם הוא אינו מצליח לחסל את הלוחמים, המוצאים להם מחסה בהרי הריף ובמדבר ריז-דל-אורז הקרוב ומוסיפים להטריד את הכוחות הצרפתיים. פאריז נאלצת לשגר עוד חיל-משלוח בפיקודם של הגנרלים אירה, קאטרו וז'ירו. תוניסיה שרויה בתקופה זו בעיצומו של משבר בגפנים, שחיוק את התנועה הלאומית התוניסית עם שהחריף את הניגודים בין הכורמים בצרפת ובתוניסיה, שצרפתים הם כולם. מצב זה עודד את הרגשות האנטי-קולוניאליסטיים בצרפת בשכבות חברתיות שמתבע הדברים לא היו נוטות לכך. חביב בוגריבה, כיום נשיא הרפובליקה התוניסית העצמאית, ששנים אחדות קודם-לכן הקים את מפלגת הניאודסטור, שקמה מתוך פילוג ה"דסתור" הישן, ניצל כמיטב יכולתו את המשבר הפנימי הזה של הקולוניאליזם הצרפתי, בעוד אשר הנציג-הכללי הצרפתי בתוניסיה, פיירותון, קם לדכא בנמרץ את הפעילות הלאומנית.

אלז'יריה המוסלמית, המפליאה עתה את העולם כולו בהתפרצות לאומית אדירת-כוח, חדורת רוח של גבורה והקרבה-עצמית, נשארה שקטה-ביחס בתקופה ההיא. לא היה כל רמז למאבקים הטרגיים המטביעים את הארץ בדם זה שבע שנים ויותר. הלאומנים האלז'ירים של אותה תקופה היו בן-ג'לול, נציג הבורגנות האלז'ירית העירונית, פ'רחת עבאס, דובר חוגי המשפילים האלז'יריים, השייך אל-עוקבי והשייך בן-בדיס, נציגי הפהונה המוסלמית המאורגנת באיגוד העולימא — וכל אלה דגלו אז בנאמנות גמורה לצרפת ותביעותיהם הלאומיות הצטמצמו בדרישה להענקת לאומיות צרפתית לכל האלז'ירים, תוך כדי כיבוד מעמדם הדתי המיוחד. העולימא היו מוסיפים לכך במורך-לב את הדרישה להוראת השפה הערבית, בעוד אשר המשכילים האלז'ירים, חניכי בתי-הספר הצרפתיים וספוגי התרבות הצרפתית, כותבים היו בכתב-העת שלהם, "קול הענווים", כדברים הבאים:

באלז'יריה הערבית גוועת
 הערבית מתה, צרפתית נדבר.
 על אדמת אלז'יריה זאת
 לא תהיה לערבית תקומה.
 הצרפתית מעדנות מוסעת
 כאופנה האירופית.²

אחדים מן האינטלקטואלים האלה, שהטיפו או להפקיר את הערבית, עומדים עתה בראש הלוחמים האלה עזי־הנפש לעצמאותה של אלז'יריה. פרוח עבאס עצמו, ראש הממשלה הראשונה של אלז'יריה בגולה, היה בראשית שנות ה־30 מחברו של „המניפסט האלז'ירי” ומנהיג התנועה שהתקראה בשם זה. בכתב־העת שלו, „ההגנה” (La défense) אפשר היה לקרוא, בתאריך 12 באוקטובר 1934, את השורות הבאות:

„אלז'יריה היא צרפתית. כך היא, בעיקרו של דבר זה מאה שנה. אם רצוננו להשקיף בביטחה על עתידה, כלומר — על עתידנו שלנו, הרי עליה להיות כך בפועל־ממש. והיא תהיה כך משעה שיהיו ששה מיליוני האלז'ירים, שיקבלו חינוך חברתי וישפרו את מצבם הכלכלי, חשים עצמם סולידאריים עם הצרפתים של אלז'יריה ועם המטרופולין. סולידאריות זו היא שהיתה האידיאל החברתי שלנו. אחר לא יהיה לנו על פניו.”³

הלאומנים האלז'ירים מצויים היו אותה תקופה בצרפת בתוך ההמון הגדול של פועלים צפון־אפריקאים, שבאו, או הובאו, למטרופולין ככוח־עבודה. שם קנו להם הכרה לאומית ומעמדית בעת־ובעונה־אחת, וב־1926 כבר יסדו ארגון חזק בשם „כוכב צפון־אפריקה”. מיסד ה„כוכב” הזה, מסאלי חג', ועוד ממנהיגי הארגון הזה, כמו גם רוב המנהיגים הצבאיים והמדיניים הנוכחיים של המרד האלז'ירי, באו משורות הסמלים־לשעבר של הצבא הצרפתי. אבל בתקופה שאנו מדברים בה היתה השפעתו של „כוכב צפון־אפריקה” מצטמצמת בתחומיה של צרפת לבדה. באלז'יריה גופה כמעט לא היה קיים. עם זאת היה בו כדי לספק שטח רחב של סיוע ותימרון לעבודה האנטי־קולוניאלית בצרפת. ואולם אותה שנת 1933 היה „כוכב צפון־אפריקה” מסוכסך מאד עם המפלגה הקומוניסטית הצרפתית, ומתוך כך — גם עם הליגה האנטי־אימפריאליסטית. כאן נוסף רק שבצרפת גופה היה המשבר הכלכלי העולמי של 1929, שפסח עליה בתחילה, עומד עתה (ב־1933) בעיצומו, ונתלווה אליו משבר חמור של הפיראנק, שעוררית סטאוויסקי,⁴ שפרצה באמצע 1933, החישה את עלייתו של הפאשיזם הצרפתי, שהגיעה לשיאה בהסתערותם של אנשי „צלב־האש” של הקולונל דה־לה־רוק על בית־הנבחרים ב־6 בפברואר 1934.

הליגה מתעוררת

חרף התנאים המתוארים למעלה, שנוחים היו למדי לפעילות אנטי־קולוניאלית, היתה הליגה האנטי־אימפריאליסטית הצרפתית משותקת לגמרי כאשר הופקדתי עליה בסוף 1933. הנהלתה התפזרה, פעיליה נבלעו במאבק האנטי־אימפריאליסטי. הסקציות של הליגה בצרפת גופה התפוררו מחמת אפס־מעשה, או בקבוצות המקומיות של התנועה האנטי־פאשיסטית. גם לא היה קשר אל הוועד־הפועל העולמי של התנועה האנטי־אימפריאליסטית. אותו ועד גם לא כלל בעצם אלא איש אחד בלבד, בריג'מן, דיפלומט אנגלי לשעבר, שעמד לבדו על משמרתו אי־שם באיזו פרובינציה אנגלית.

ב"סקציה הקולוניאלית" של המפלגה מסרו לי כמה שמות של חברים שהשתתפו בפעילות הליגה בעת גדולתה: אַנְרִי אַנְרִי, וולטר ראדי, וכמובן, שמו של האיש שהיה מסמל את הליגה האנטי־אימפריאליסטית בצרפת, פִּראַנְסִיס ז'ורדן. בעזרתם נתחדש עד־מהרה הקשר אל עוד כמה מאנשי הליגה שלא היו חברי־המפלגה: בנאי אחד מבלוזיל, בארבי, טיפוס נהדר של אנארכו־סינדיקליסט מן התקופה הגיבורית של ראשית המאה, שממש יצא במישרים מתוך ספריו של אַנְרִי פּוֹלֵאֵי. עדיין שמור עמי זכרון של אותן שעות נעימות שפילינו יחד בימי־א' מסוימים אחר־הצהריים במסעדה של הקואופרטיב "לה בלווילואז"⁵ באווירה שהיה בה כדי להזכיר את ימי ה"קומונה", על "כוסית" או על "חצי בירה". דיומני, קצין־צי לשעבר; פִּרְחַת, תוניסאי מצרפת; רִמָּאנוֹגֵאטוֹ, מאלגאשי שקט שדר בפאריז, נשוי לצרפתייה; טאֹ, בנו של מנדארין אנאמי, נשוי עם פליטה צעירה, יהודיה־גרמניה בת רב — אלה היוו את ההנהלה הראשונה של הליגה האנטי־קומוניסטית הצרפתית בראשית 1934. לאחר זמן הצטרפו להנהלה הזאת המורה ליאו ואנר, שהיתה פעילה מאד בליגה משך תקופה מסוימת, בטרם תוציא אותה המפלגה מן הליגה (היא הוזמנה למסע ממושך בגלילות המוסלמיים של ה.ס.ס.ר. ולבסוף נתמנתה מזכירת ועד־הנשים־העולמי נגד הפִּאִשִּׁיזִם ולמען השלום); בעלה של ליאו ואנר, מהנדס שתקני למדי; בעל הבית שבו שכנה הליגה, פלוני המכונה פִּרִישִׁי־דִימֹן — קולונל בדימוס שגורש ממארוקו, שלימים נעשה אחד מגיבוריה וקדושיה הגדולים ביותר של תנועת־המרי הצרפתית; עורך־הדין אנטואן חג', ממוצא מארוני וצרפתי ברוח ובתרבותו, מגן אמיץ־לב על האנטי־אימפריאליסטים והקולוניאליסטים במושבות, בכללם המנהיג הנוכחי של המפלגה הקומוניסטית הסורית, אביר הקומוניזם הערבי — ח'אלד בקדאש. אנטואן חג', שאתו התיידדתי עד מאד, מילא אחרי־כן תפקיד ראשון־במעלה בתנועה האנטי־פאשיסטית בקרב עורכי־הדין עמיתיו. הוא היה פופולרי מאד אצל יוצאי צפון־אפריקה בצרפת, ששימש להם סניגור מסור. אנטואן חג' היה מבני־הערובה הראשונים שהוצאו להורג על־ידי הנאצים במזרח־ואלריאן, על־יד פאריז.

היו עוד שסייעו לליגה בתמידות פחות או יותר. בתוכם יש למנות את המנהיג הנודע של ה.ס.ז.ט. — ראקאמֹן, עמיתיו אַנְרִי רִינֹזֵוֹ וחנאף; הפרופיסור מרסל כהן; סגן־הפרפקט לשעבר, אנדרה ריבאר, ואחרים. אלה היו משתתפים בפגישות אינפורמטיביות ובאסיפות פומביות שאירגנה הליגה. אבל עמוד־התווך האמיתי של ארגון זה היה אותו איש־חיל, וולטר ראדי, בן לאב איטלקי ולאם מסאבויה, שניהם מכניסי־אורחים חביבים מאד שהיו מקבלים אותי ואת אשתי בסופי־שבוע בצל קורתם בחווילה הצנועה, "לה תיבאִיד", בפאליזו. ראדי־האב, אנרכיסט מאז סוף־המאה שעברה, שגורש מאיטליה מולדתו בתחילת המאה הזאת, אחד ממסדיה של המפלגה הקומוניסטית הצרפתית, אב לשני בנים שנולדו בצרפת לאם צרפתייה, חי חיים בלתי־חוקיים כביכול, לאחר שהוצאו נגדו פקודות־גירוש רבות־מספור, ורק זמן קצר לפני מותו הוסדר סוף־סוף מעמדו המשפטי. בתחילת מלחמת־העולם

השניה, לאחר התקפתה של איטליה על צרפת, נאסר אבא ראדי כאיטלקי ונשלח למחנה־ריכוז.

בנו וולטר היה ממיסדי „הנוער הקומוניסטי” בצרפת. הוא לא הסתפק בכך שהקדיש את זמנו הפנוי לליגה; הוא השתתף בכיסוי הוצאותיה וביצע את עבודות השיכפול שלה. הוא היה יעיל מאד בתפקיד זה, שאותו ביצע במסירות מרובה. אף כי בשיחה היה מגמגם כלשהו, לא היה מום זה ניכר בו כלל כשהיה נושא דברו באסיפותיה ושיבותיה של הליגה. סופו שנספה במסיבות טראגיות (התאבדות או תאונה) ב־1954.

אָנְרִיֹו, פועל מתכת, קיבל עליו את כל המשימות המעשיות של הליגה. הוא דאג לתורנות ולשמירה בכניסה למשרדי הליגה. ככל הזכור לי, לא נעדר אפילו יום אחד. היתה בו הכרה אנטי־אימפריאליסטית לוחטת, מפליאה ממש בפועל זה שבא מהרי־אוברן.

מפליאה לא־פחות היתה נאמנותו הגדולה של פֶּרְאָנְסִיס ז'ורדן לליגה האנטי־אימפריאליסטית. אמן דגול זה, פרופסור מכובד במדרשה הבינלאומית הגבוהה לארדיכלות מודרנית, בן־סמך שאין עליו עוררים בשטח האמנויות, הארדיכלות והקישוט הפנימי, אי־שרעים שופע־הומור, לא חיסר מעולם שום ישיבה פחותה ביותר של הליגה, שום אסיפה ושום ועידה, ובכל אלו היה מקבל עליו תדיר את הנשיאות. בצאתו משם הולך היה לעתים קרובות אתנו להתישב אל דלפקה של מסבאה דלה בקרן־רחוב על־מנת להריק כוסית ולהתלוצץ כאחד מן החבורה. בדומה לנו כך גם הוא לא היה מוכן להקריב את „הליגה” למען תועד־העולמי־נגד הפֶּאִשִיזִם, שגם אליו היה מוסיף. הוא גם לא קיבל את השיטות הסטאליניות במאבק נגד המפקקים בקו הכללי של המפלגה והמסתייגים ממנו. שני הנושאים האלה היו כמעט עיקר עניינן של שיחותינו כשהייתי בא אליו, לדירתו היפה והשקטה בקומה הרביעית של הבנין המצופה חרסינה לבנה ברחוב ואזון 26 במִוֶּנְפֶּרְנֶס, שהיה מתבלט בעליצות מתוך אפרורית הבתים הישנים שמסביבו.

פֶּרְאָנְסִיס ז'ורדן היה מקבל שם את פני גם לאחר שפורקה הליגה ואני הוצאתי מן המפלגה. מבקש היה לעזרני במצב הכאוב שבו נמצאתי אז. הוא המליץ עלי בפני אישים שונים כדי שישגו לי תעודות־זיהוי וכרטיס־עבודה. לא אשמתו היתה זאת שלא הצלחתי בכך. זכור לי, למשל, הסינטור סְלִייה, שהיה אז מנהל ה. ל. מ. (רשות השיכון העממי) ליד הפרפקטורה של הסינה, שאמר לי כי קל לו יותר לתת לי דירה מאשר תעודת־זיהוי, וזאת אף כי הודות לתפקידו ולמעמדו הפרלמנטרי היו לו מהלכים דיו־הותר בפרפקטורה של המשטרה.

נעם לי לחלוק כאן את הכבוד הראוי לזכרו של האדם הזה היוצא מגדר הרגיל, פֶּרְאָנְסִיס ז'ורדן, הבורגני הזה המסור כל־כך לצדק ולעניינם של הנדכאים, האמן הזה הרגיש ואנין־הדעת שירד לזירה להגן עליהם. סבל עמוק גרמו לו המשפטים הגדולים במוסקבה, ובשנינותו היה מתלוצץ ואומר: „כולנו הרי אנו פֶּאִשִיסְטִים בבלי דעת” (בכך רמוז להודאות המדהימות של „טרוצקיסטים” ו„בוכאריניסטים”).

אך הוא נשאר נאמן ומסור לעבודה שהוא עושה. מדעתו היטב כי פועל הוא בפקודתה של המפלגה. הוא היה מתרץ ומצדיק את אורח־פעולתו באמרו כי למרות הכל אין בשום מקום אחר לוחמים מסורים, חסרי־פניות ונלהבים כל־כך כמו במפלגה הקומוניסטית.

הליגה בפעולה

כיון שהורכב הוועד של הליגה, התקשינו מאוד לבוא במגע עם קיבוצי בני־המושבות בצרפת. בעיקר עם יוצאי צפון־אפריקה וקודם־כל עם האלו־יראים אנשי „כוכב צפון־אפריקה“. לעומת זאת קל היה ליצור את הקשר אל אנשי־בריתה של הליגה בסנגאל. דאהומיי ובייחוד במדגסקר, שבלי־חסך משגרים היו את תלונותיהם וקובלנותיהם למשרדנו שברחוב שארלו. המדובר היה באנשי־קשר יחידים במקומות שונים שבאותה מושבה, לפעמים אפילו באותה עיר, שלא הכירו זה את זה ואשר פעילותם התבטאה בכך שהיו מוסרים לליגה על העוולות שחזו בהן. לא אופתע אם יתברר כי אחדים מאנשי־הקשר האלה של הליגה משנות 6—1933 תפסו אחרי־כן עמדות של מנהיגות בארצותיהם, המשוחררות עתה.

הקשיים שבהם נתקלה הליגה נבעו מרגשי הרתיעה, ואפילו המרירות, שטיפחו בני־המושבות בפאריז כלפי המפלגה, בהסתמך על נסיונותיהם לשעבר. הם האשימו את הליגה שהיא מכשיר בידי המפלגה הקומוניסטית ורצונה לנצל את בני־המושבות ובעיותיהם לטובת המפלגה הזאת, למשוך אליה חברים. הם גם טפלו עליה את אשמת הפקרתן של המושבות לצורך המאבק האנטי־פאשיסטי וחשדו בה שרצונה לנצל גם את בני־המושבות למאבק זה. יותר מכל היה „כוכב צפון־אפריקה“ מתלונן על הנסיונות שנעשו לגזול ממנו את חבריו ולמשכם אל שורות הסקציה האלו־ירית של המפלגה הקומוניסטית הצרפתית והאיגודים המקצועיים של ס.ז.ט.⁶

המסיבות סיעו לליגה להתגבר על הרתיעה, ואפילו על האיבה של קיבוצי צפון־האפריקאים. ה„כוכב“, שפוזר בפקודת השלטונות ב־1929 והתארגן מחדש כעבור זמן־מה בשם „הכוכב המפואר של צפון־אפריקה“, שוב נאסר ב־1934. מנהיגיו — מסאלי חג', עימאש עמאר ובלקסס ראג'ף — נאסרו ונדונו על שהקימו מחדש ארגון שפוזק ועל „הסתת אנשי צבא לא־ציוות“. אסיפות־המחאה שאורגנו על־ידי צפון־אפריקאים נאסרו שיטתית ובני־המושבות שבאו להשתתף בהם נאסרו בהמוניהם. בתוך כך פגעו אמצעי הדיכוי גם בחברי ה„ניאור־טור“, שמנהיגו, חביב בורגיבה, נאסר.

הנה כך פתחה הליגה במסע־מחאה נגד הדיכוי הזה ואירגנה מסיבות־איגורמציה ואסיפות פומביות. בעקבות פעולה זו לא די שנוצר מגע עם „כוכב צפון־אפריקה“ אלא שגם התפתח שיתוף־פעולה מתהדק והולך בינו לבין הליגה, שיתוף שהקיף אחרי־כן גם את קבוצת ה„ניאור־טור“ של פאריז ואת נציגי האסתקלאל המאור־קאי. יש להוסיף גם שבין קבוצות אלו של אלו־יראים, תוניסאים ומרוקאים בפאריז

לא שררה רוח של חיבה והבנה הדדית. ה"כוכב" התימר ליצג את כל צפון־האפריקאים, בהישען על הוותק שלו, ואילו התוניסאים והמרוקאים, שרובם היו סטודנטים ומשכילים, הסתייגו מן הארגון הפלבאי הזה ובייחוד ממנהיגיו. דבר זה נראה היה בעליל בפגישות המשותפות שנתקיימו בליגה, שבהן היה ה"כוכב" מיוצג על־ידי נהג־מונית ורוכל־רחוב, ב"בוזמן שה"ניארדס־תור" היה משגר אליהן את האיש המשמש כיום מנהל הבנק־של־תוניסיה, הדי גוויירה, עוזרו הקרוב של בורגיבה, שהיה בזמנו סטודנט־למשפטים בפאריז, ואת בן־סלימאן, כיום רופא ומנהיג תנועת־השלום בתוניסיה. האסתקלאל המארוקאי — שהוציא בפאריז כתב־עת בשם "מגרב" בניהולו של רובר לונגה, נינו של קארל מרקס, בנו של ז'ן לונגה, מנהיג סוציאליסטי ידוע — היה משגר לפגישות אלו, ואם גם לעתים רחוקות, עורך־דין אחד מקרובי־משפחתו של עלאל אל־פאסי, מנהיגו הגדול והגולה של האסתקלאל, כיום מגדולי הממלכה במארוקו ויועצו האינטימי של המלך חסן.

בזכות הפעולה הזאת הצליחה הליגה גם להתגבר על הרתיעה מצד אישים אנטי־אימפריאליסטיים לא־קומוניסטיים, ששיתפו אתה פעולה לשעבר ואחרי־כן התרחקו ממנה בהאשימם אותה לא רק בכך שהיא מכשיר בידי המפלגה הקומוניסטית אלא שגם דרכי פעולתה מזיקות לצרפת ולמושבותיה כאחת. על אלה נמנו פרופ' פליסאן שאֵלה, שהיה מיומיה של הליגה בצרפת ושל התנועה האנטי־אימפריא־ליסטית העולמית, המנהיגים הסוציאליסטיים ז'ן לונגה (שכבר נזכר למעלה) ומאריוס מוטה, ששימש מיניסטר כמה וכמה פעמים, מאדלן פאו, אנדרה גֶרֶן, מחבר ספר מצוין על הפאשיזם וההון הגדול, ועוד.

הפגישות הראשונות עם האישים הנ"ל עברו באווירה של חשדנות מרובה, שמעט־מעט פינתה מקומה לשיתוף־פעולה זהיר. התוצאה העיקרית משיתוף־הפעולה הזו היתה עצרת גדולה שנערכה באולם "מיטיואליטה" בפאריז בחודש אוקטובר 1934 על־ידי הליגה האנטי־אימפריאליסטית, למחאה נגד פירוק "הכוכב המפואר של צפון־אפריקה" ובדרישה לשחרר את מנהיגיו האסורים של אותו ארגון. נואמים מטעם המפלגות הקומוניסטיות, הסוציאליסטיות (ס.פ.א.א.), הרדיקל־סוציאליסטיות (קאמי פֶּלְטָאן)⁷, הס.ג.ט., האיחוד הנפתי של האיגודים המקצועיים של מחוז הסינה, הליגה־למען־זכויות־האדם, "העזרה האדומה" הצרפתית והוועד־העולמי־נגד־הפאשיזם הביעו את הצטרפותם לפעולתה זו של הליגה ואת תמיכתם בה. הרבה אסיפות־עם גדולות פחות ומסע־עתונות פעיל באו בעקבות העצרת הזאת, ובסופו של דבר נאלץ בית־הדין־לערעורים לבטל את צו הפירוק שהוצא נגד "הכוכב המפואר של צפון־אפריקה" וזיפה את מנהיגיו.

היה זה נצחון גדול לליגה, שהקנה לה את שיתוף־הפעולה מצד קבוצות בני־המושבות והאישים האנטי־קולוניאליסטיים הלא־קומוניסטיים מן המטרופולין. לצורך זה קיימה הליגה האנטי־אימפריאליסטית מושב אנטי־אימפריאליסטי, כמין ועידה בין־קולוניאלית, שבה נסקר המצב במושבות. הליגה הכינה גם פעולה נגד מלחמתם הקולוניאלית של האיטלקים בחבש, אבל לפי החלטתה של המפלגה

הופקעה ממנה פעולה זו ונמסרה לוועד-העולמי-נגד-הפאשיזם-ולמען-השלום, שרשותו עמדו אמצעים גדולים למדי לניהול פעולה זו, אשר ממילא לא הוכתרה, כידוע, בהצלחה מרובה. הליגה האנטי-אימפריאליסטית הוצרכה להסתפק באסיפות רובע שאורגנו בשביל בנייה-מושבות ובהוצאת עלון שהיה מסביר את סיבותיה ומטרותיה של מלחמה זו.

לעומת זאת הצליחה הליגה לפתח פעולה נרחבת למען שיחרור מנהיגו של ה"ניאר-דסטר", חביב בורגיבה, נשיאה הנוכחי של הרפובליקה התוניסית. ליברלים וסוצי-יאליסטים צרפתים מתוניסיה נמשכו לפעולה זו הודות לניגוד שנתגלע בעקבות משבר הגפנים בין הכורמים הצרפתים שבמטרופולין לבין אלה שבמושבה. עורך-הדין ויאלי-דיראן, מנהיג סוציאליסטי ונשיא לשכת-עורכי-הדין בתוניס, השתתף בכבוד-רובעצמו בפעולה זו, שהוכתרה בהצלחה: חביב בורגיבה שוחרר. זכורה לי אישיות חשובה זו, המנהיג העממי הנערץ, שאז היה יושב בשפל-רוח בירפתיה של במת העצרת הגדולה שאורגנה על-ידי הליגה האנטי-אימפריאליסטית באולם בולייה, המקום הנרחב ביותר לאסיפות-עם בפאריז בימים ההם, כדי לחוג את שיחרורו.

נשפים וויפוחים

ואולם החשדנות והתוכחות לא פסקו. הליגה מבקשת היתה להשפיע על בני-המושבות בכיוון אנטי-פאשיסטי, ואילו הללו רוצים היו לקדם את תביעותיהם הקולוניאליות. קרה אפילו שפרצו סיכסוכים בענין זה. זכורה לי הפגנה אחת של "החזית העממית" שבה השתתפו סוציאליסטים ורדיקל-סוציאליסטים לצדם של קומוניסטים. בני צפון-אפריקה באו בהמונם ונתקבלו בתשואות חמות על-ידי הקהל. הם נשאו כרזות בלשון "הלאה הפאשיזם!" אבל כשעברו ממש ליד הבמה ה"רשמית" השמיעו את הקריאות "שחררו את אלז'יריה!", "שחררו את תוניסיה!", "שחררו את מארוקו!" — למרבה מבוכתם של האישים שעל הבמה ובניגוד למה שהוסכם בליגה עם "הכוכב של צפון-אפריקה".

בתוך שאר פעולותיה הבולטות של הליגה יש להזכיר את זו שנוהלה מסביב לשיגורה של ועדת-החקירה להודו-סין. בכך בעצם החלה פעולתה של הליגה ב"1933, והיא שסייעה במידה ניכרת להתעוררותה. הגב' אנדרה ויאוליס, אשת מיסדו של היוזמן הפאריזאי השמאלי "לאָוור" (שעבר לידיהם של משתפי-פעולה בימי הכיבוש הנאצי), היא עצמה עתונאית גדולה. שהשתייכה לוועדת-החקירה, פירסמה אך לא מכבר את הדו"ח שלה בספר עוצר-נשימה. הליגה אירגנה נשף לכבוד המאורע הזה באולמות המסעדה הקואופרטיבית "המשפחה החדשה", בבול-וואר-בומארשה בפאריז. הנשף הזה משך אליו רבים מחוגים שונים, שפן גב' ויאוליס היתה פופולרית ומכובדת מאד לא רק בחוגי השמאל. בתוך מברכיה היה גם עתונאי אחד צעיר מאנשי "לאָוור", ז'ן נושא. הוא הצחיק את כל המסובים כשהוציא את הספר מכיסו ואמר: "לא היה לי פנאי לקרוא אותו, דיפדפתי בו

ברפכת התחתית בדרכי הנה, ויכול אני לומר שזהו ספר נהדר". זין נושר היה אז איש השמאל. כיום הוא גוליסט, "הכבשה השחורה" של השמאל, הרוגו עליו בשל שידוריו בשירות־השידור־הטלביזיה הצרפתי.

ועוד יש להזכיר את "עתון העמים המדופאים" שהוציאה הליגה. ירחון זה היה מפרסם דו"חות שנתקבלו מן המושבות ומאמרים מוקדשים לשאלות־השעה הקולונר־יאליות. בתוך הפתבים הפעילים ביותר של הליגה היו האוטונומיסטים הבריטוניים מן הארגון "ברזוה טאו", כמו גם אוטונומיסטים אלזאסיים, שניהנו אז מתמיכה קומוניסטית. לאחר זמן התברר שבקרב האלזאסים היו נאצים מרובים.

פעולתה של הליגה התבטאה גם באירגון של "סעודות התרועעות". שם למדנו לאכול אורז בקני־חזרן במסעדות אנאמיות וסיניות וקוסקוס במסעדות אלזיריות. אכן, היה ציבור גדול של סינים בפאריז, אבל הם לא התערבו בפעילותה של הליגה. אף כי ארצם מילאה תפקיד ראשון־במעלה בארגון התנועה העולמית נגד האימפריאליזם והדיכוי הקולוניאלי. הסינים היו מתכנסים בקביעות. לעתים קרובות הזמינו אותי לאסיפותיהם כנציג הליגה וכמה פעמים נעניתי להם. הייתי מתקבל שם בחיוכים רחבים ובאדיבות סינית לאמיתה. היו מרבים שם לשיר משירי הגלילות השונים של סין, כך הוסבר לי, אבל באזני היו כל אלה כמנגינה אחת. היו מתרגמים לי את דברי השירים, אך לא נמסר לי על מה נסבו הוויכוחים בין הנוכחים. על שאלותי היו משיבים לי בחיוכים רחבים. לעתים קרובות מעלה אני עכשיו בזכרוני את החיוכים האלה כשאני עוקב אחרי תהפוכות היחסים בין סין וברית־המועצות.

מחץ לפגישות האלו היה אז בפאריז גם מנגנון מיוחד שדאג להוצאתו ולהפצתו של עתון יומי בלשון הסינית. מנגנון זה היה קשור במישרים אל שירותי הקומוניטרן. כמו כן היה ארגון של בני־האיים־האנטיליים — יוצאי מארטיניק וגוואדלופ — שמושבו היה במשרדי הליגה אלא שלא לקח חלק בפעילותה. אף שהיה הארגון מנוהל בידי קומוניסטים, הנה היו מנהיגיו, בער־ענק בשם ז'וליאן והמשכיל סטיפאן רוֹסוֹ, מאשימים את הליגה בבגידה כמעט. האנטילאים, שעמדו במגע הדוק עם הצבעונים, רובם ימאים, שהיה להם ארגון בינלאומי משלהם, נתנו ביטוי למורת־הרוח של מנהיגי הארגון הזה (שגם הם היו קומוניסטים) בשל הפקרת התנועה האנטי־אימפריאליסטית שאליה השתייכו.⁸

מורת־רוח זו קיימת היתה גם בליגה עצמה. קצת מתוך "פטריוטיות צרת־אופק" וקצת מתוך הכרה. בליגה, השרויה בדחקות, היו אנשים מתקנאים בגדולתו של הוועד־העולמי־נגד־הפאשיזם. היתה גם הרגשה כי עול הוא להוריד את המאבק האנטי־אימפריאליסטי לדרגת נספח רפה למאבק האנטי־פאשיסטי. מנהיגי הוועד העולמי, ובראשם ז'וליבה (רומני גבה־קומה, עלם יפה־תואר שנמלט לארצות־הברית בימי המלחמה ושם לקח לו לאשה אחת מבנות משפחת רוקפלר), נהגו עם נציגי הליגה כמו עם קרובים עניים — ודבר זה החריף את הרוגז בקרב פעילי הליגה. אפיינית לרוגזה זו היא הפרשה הבאה, שנשמרה בזכרוני. באחד הימים

השתתפנו, וולטר ואנכי, באסיפה של הוועד העולמי. היה הדבר בימי מלחמת־חבש. מנהיג קומוניסטי אנגלי שחזר אז ממוסקבה הביא עמו את ההדים האחרונים מן הקומינטרן. בלי־חסך היה חוזר ואומר: Peace, Peace. בצרפתית יש למלה זו צילצול אחר לגמרי, וחברי שחזר על מלה זו במובנה הצרפתי הביע בכך את מרידתו של אחד מפעילי הליגה האנטי־אימפריאליסטית כלפי הוועד העולמי הזה.

סטיה הצדה

מורת־רוח זו, שבה היינו נתקלים בליגה גם מצד קבוצות אחרות של בני־המושבות, כמו שכבר הוזכר למעלה, שימשה לעתים קרובות נושא לשיחה ב„סקציה הקולוניאלית“ של המפלגה ובפגישות עם סוזאן. מחוץ לאגדרה פ־רא (שאותו רגע דווקא נבאש ריחו משום־מה), שדומה היה כי נדחק לפעול בקרן־זווית זו, לא היה שום חבר אחר של הפוליטבירו מתעניין בסקציה הנ״ל. פעם או פעמיים הופיע מרסל זייטן, יורשה־העצר של מוריס תורו אותה תקופה, לשעה קלה בישיבות הליגה בלי להתערב בדיון. מחוץ לאגדרה חוץ פ־רא השתייכו לסקציה הזאת גם צעירה גרמנית אחת, בתו של קולונל פרוסי, הנרייטה, לשעבר מזכירה לקומוניסטית הגרמנית המהוללת קלארה צטיין, ידידה של רוזה לוקסמבורג, ליבקנכט האב והבן, וכן גם של לנין. בתקופה ההיא היתה הנרייטה נשואה לצרפתי, לְדִיק, האחראי לקשר אל קבוצות קומוניסטיות של זרים היושבים בצרפת. „הנוער הקומוניסטי“ היה מיוצג בליגה על־ידי בת־חיל אחת שחרחרת וצעירה שלא היתה אלא זו העתידה להיעשות קדושתה וגיבורתה של תנועת־המרי הצרפתית — דניאל קאזאנובה, אשר על שמה נתקראו רחובות וכיכרות בפאריז ובערים אחרות של צרפת. דניאל קאזאנובה היתה אשתו של לוראן קאזאנובה, שעלה לפסגת המפלגה הקומוניסטית אחרי המלחמה והודח ממנה לאחר פולמוס סוער ב־1960. בתקופת הליגה היה לוראן חבר־מפלגה אלמוני וסביל. בסקציה היו אומרים עליו שהוא מעכב את פעילותה של אשתו, שהיתה שופעת מרץ ומסירות.

הכוונה היתה שנציגי הארגונים הקומוניסטיים במושבות הצרפתיות ישתתפו בפעולותיה של הסקציה, אבל ארגונים אלה לא היו קיימים למעשה אלא על גבי הנייר. מזמן לזמן עובר היה בפאריז אחד מחבריהם הפעילים. ד״ר ואלנסקי, איש בן־תרבות וחביב מאד, תושב פאריז, היה מיצג את תוניסיה, ואחד מפעילי האיגוד המקצועי בפאריז. פ־אָקס היה מדבר בשמה של אלז'יריה. מזכיר־המפלגה היחיד שהיה בא לפעמים באורח רשמי לפגישות הסקציה כמו גם לפגישותיה של הליגה היה עלי יאטא ממארוקו, בשעה שלא היה יושב בבית־הסוהר. אשתו, צרפתייה בשם פ־יליבר, נמנתה גם היא על פעילות הליגה.

סיערוב

אותה תקופה היו בפאריז שני נציגים של המפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית שנטלו להם את הזכות לדבר גם בשם המפלגה הקומוניסטית של סוריה והלבנון:

סעאדי ומארא. הם היו מוציאים כתב־עת ערבי שנועד במידה שווה לעיראק ולמצרים אך השתמשו מכל מגע עם הסקציה הקולוניאלית ועם הליגה, קצת מטעמים קונספירטיביים ובעיקר בגלל החשדנות שטיפחו כלפי וכלפי הקומוניסטים הצרפתים כתוצאה מדוקטרינת הסיערוב (ערביזציה), שזה שנים אחדות נודע לה מקום־כבוד בקומינטרן.

פרשה זו אולי איננה כאן ממין הענין, אך יכולה היא להקל על הבנת היחסים והבנת כמה מאורעות מן העבר וההווה בשטח הקולוניאלי, בעיקר בעולם הערבי. החשדנות הדוקטרינה לידתן היתה בארץ־ישראל, מקום שהיה הקומינטרן תולה בקומוניסטים היהודים, שבהם חשד ברגשות פרו־ציוניים, את אשמת חולשתו המספרית של היסוד הערבי במפלגה. חוץ מזה גם חשודים היו הללו שרצונם להשתלט על התנועה הקומוניסטית בארצות הערביות מחוץ לארץ־ישראל. החשדות היו נטולי־יסוד, אבל אמת היא שההרכב היהודי הטהור־כמעט של המפלגה הקומוניסטית בארץ־ישראל לא היה בו כדי לסייע לכניסתם של יסודות ערביים למפלגה זו, בשים לב לריב היהודי־הערבי שלא פסק בארץ־ישראל. תחת שיילחם בניגוד הזה, לפחות בשורות המפלגה, כמצווה על־פי הדוקטרינה הקומוניסטית, היה הקומינטרן מחזק את הניגוד בהפיצו בקרב הערבים יחס של חשדנות „קומו־ניסטית”־כביכול כלפי חבריהם היהודים. הוא צייה על סיערוב מגבוה על־ידי סילוק היהודים מהנהלת המפלגה, גם יצר לו דוקטרינה שעל־פיה תפקידם של הקומוניסטים היהודים לשמש עוזרים לחבריהם הערבים.¹⁰ סעאדי ומארא החזיקו בדוקטרינה זו ומבקשים היו לתת לה תוקף ביתר המפלגות הקומוניסטיות של הארצות הערביות, וחשדנותם כלפי היהודים „הנתפסים לציונות” חלה גם על הקומוניסטים הצרפתים „הנתפסים לאימפריאליזם”.

אף־על־פי־כן היו לי יחסים טובים מאד עם סעאדי, שגם לקח לו אשה יהודיה. היינו סועדים יחדיו, יוצאים לבלות כידידים טובים, אבל כשהיו הדברים אמורים בענין מפלגתי היה מגלה כלפי אותה הסתייגות כמו מארא, ואם גם במידה של מבוכה. לא התעקשתי והשתדלתי להתרחק, ולהרחיק גם את הליגה, מענייני ארץ־ישראל, סוריה והלבנון. עם זאת הציפו אז מאורעות־דמים חמורים מאד את ארץ־ישראל, והליגה לא יכלה להישאר אדישה להם. הנה כך, לאחר להג הרבה בסקציה הקולוניאלית ולאחר שיחות אינ־קץ עם סוואן, שפנתה בנדון זה אל סעאדי ואל מארא, הוחלט לכנס אסיפה מוקדשת לכך. בחרנו בשארל רפפורט כנואם עיקרי ואני הלכתי לראותו בבולוואר פורטר־רויאל. מצאתיו בחדר גדול וחשוך, בתוך ערבוביה של ספרים, קונטרסים וכתבי־יד. רפפורט, שראיתו היתה קצרה מאד, הסמיק את הספר אל עיניו, ודבר זה הוסיף על רושם האפלה שהיה נסוך על החדר. כשהוצגתי בפניו קם הסוציאליסט הוותיק, חברם של ז'ורס, לגין ורבים כל־כך מוותיקי תנועת הפועלים, אחד הפופולריזטורים הטובים ביותר של המארקסיזם בצרפת, והטיח בפני שהמפלגה הקומוניסטית הפלשתינאית מנהלת מדיניות של פוגרומים נגד היהודים. לא היתה זו השאלה היחידה שהפרידה בין העסקן הוותיק

לבין אלה שלמדו את המרקסיזם מתוך כתביו. ידעתי שבשאלות רבות יש מחלוקת בין רפופורט למפלגה הצרפתית. בתקופה זו היה מוציא על חשבונו קונטרסים שבהם הביע את נקודת-השקפתו על שאלות-השעה והוא עצמו היה מפיצם, החל בתא-המפלגה שאליו השתייך. לא התווכחתי אתו אך הוסכם בינינו שיפנה בקריאה להסכמה בין היהודים לערבים וירכז את דברי הבקורת שלו נגד מעצמת-המנדט. בעת הכיבוש הנאצי היה רפופורט הזקן, העיור כמעט, אנוס לברוח מפאריז, הן מהיותו יהודי הן מהיותו מארקסיסט מפורסם מאד. הוא סבל הרבה עד שנקלע לעיר שבראשה עמד אז מר דה-מונזי, מדינאי ליברלי קרוב לסוציאליזם, ששימש מספר פעמים מיניסטר ברפובליקה השלישית, וזה פרש עליו מיד את חסותו. שם מת רפופורט ב־1943. בשכבו על ערש-דווי בבית-החולים, זמן קצר לפני מותו, שיגר מכתב נוגע-אל-הלב אל מארק יארבלום, ממנהיגי הציונים בצרפת, שבו הכריז הסוציאליסט הזקן על נאמנותו לאידיאל של חייו אך עם זאת הביע צער על שלא שירת את עמו שלו.

והואיל ומדברים אנו על ארץ-ישראל, נוסף ונזכיר עוד את הפרשה הבאה. פעם אחת, כשהלכתי אל בריג'מן במלון-בריסטול, לא רחוק מתחנת-הרכבת הצפונית, מקום שהיה מתאכסן ברגיל לעת בואו לפאריז, פגשתי שם אחד שבריג'מן הציגו לפני כ, "מהנדס גוימן", נציגה של תנועת פועלי-ציון. אינני יודע אם כיון בריג'מן את הפגישה הזאת או לא. מכל-מקום לא השתתפתי בשיחה אלא בשעה שהיה בריג'מן פונה אלי. גוימן השיב עצמו כמתעלם מנוכחותי. מפני בריג'מן ידעתי כי הנציג של פועלי-ציון היה כותב אליו ונפגש עמו על-מנת לדרוש את החזרת ההסתדרות שלו לחיק התנועה האנטי-אימפריאליסטית העולמית¹¹ ושהוא, בריג'מן, יועץ היה לפועלי-ציון לפנות אל הסקציה המקומית של התנועה. כן גם נודע לי כי נציגים של פועלי-ציון ביקרו אצל אנדרה פ'רא וגבריאל פרי, שהיה אז עורך ראשי של הדף הבינלאומי ב"יומאניטה"¹². לא היתה שום פנייה אל הליגה. עד כמה שידוע לי היתה פנייה כזאת יכולה להצליח על-תנאי שסעאדי ומארא לא יגלו התנגדות — דבר שלא היה מובטח כל-עיקר.

סופה של הליגה וסיפורו של ספר

יום אחד ב־1935 מצאתי בליגה גרמני אחד שהביא עמו מכתב-המלצה מפרופסור מן המכון-לחקירות-היסטוריות באמסטרדם. האיש הביא עמו שפע תעודות לתולדות ההתנחלות הצרפתית באלז'יריה, פרי חקירות ממושכות שבזכותן אמר להשיג את סמיכותו האוניברסיטאית. אותו גרמני, שאיני זוכר את שמו, אמר כי נואש מן הרעיון של קבלת הסמיכות אלא שלא היה רוצה שתפולנה תעודות אלו לידי הנאצים. הוא העמיד אותן לרשות הליגה. המכון האמסטרדמי גם הביע את נכונותו להשתתף בהוצאות פירסומו של חיבור שיעובד על יסוד התעודות הללו. ואכן, אותה שעה היתה בליגה כוונה להוציא שורה של חוברות היסטוריות על הקולוניזציה, וזה זמן-מה שוקדים היינו לאסוף את התעודות הנחוצות. ואולם

מוצאו הגרמני של בעל התעודות ועובדת בואו מהמבורג הביאונו במבוכה. הנה כי כן, רק לאחר שקיבלנו עליו ידיעות אצל פליטים גרמניים אנטי־פאשיסטיים הסכמנו לקבל את תרומתו. בתנאי מפורש שנהיה בני־חורין להשתמש בה כטוב בעינינו.

נטלתי את התעודות הללו, ומקץ חדשים אחדים עיבדתי לפיהן איזה חיבור על אלז'יריה. פראנסיס ז'ורדן הקדים לו הקדמה והסופר ליאון מוסינאק, שהיה בזמנו ראש ה"אדיסיון סוסיאל", מצא לו שם: "השאלה האלז'ירית".¹³ ה"יומאניטה" קידם בברכה את הופעת הספר הזה בחינת מאורע גדול ופרופ' ז'ן בריהא הקדיש לו מאמר־בקורת מלא שבחים. ההופעה עמדה בסימן טוב ומשלחת מיוחדת של "הכוכב המפואר של צפון־אפריקה", בראשותו של מסאלי חג' עצמו באה במיוחד להודות לי ולליגה על הספר הזה, אף־על־פי שהכיל, כדרישתה התקיפה של הסקציה הקולוניאלית, בקורת קטנונית למדי על ה"כוכב" ודברי־קילוסים שלא־במקומם למפלגה הקומוניסטית האלז'ירית, שאותה תקופה כמעט לא היתה קיימת.

עברו שבועות ועצם הפצת הספר ברבים נתעכבה. בינתיים התפתח החוזה הפראנקו־סובייטי, שנהחתם בחודש מאי 1935, ונעשה ברית של ממש. פייר לאוואל, שעתיד היה להיכנס להיסטוריה של צרפת כבוגד שנדון למיתה והוצא להורג על שיתוף־פעולה עם הנאצים, חזר אז מביקור של ידידות במוסקבה, בתפקידו כמיניסטר־החוץ. בעקבות הביקור הזה מסר סטאלין הצהרה לטובת ההגנה הלאומית של הרפובליקה הצרפתית, והקומוניסטים הצביעו בעד התקציב הצבאי בפרלמנט. נראה היה בעליל שאין השעה כשרה להוצאת ספר נגד שליטתה של צרפת באלז'יריה, גורם חשוב בעצמתה הצבאית של צרפת.

מעולם לא נודע לי מה היה על הספר. העובדה היא שהפסיקו את הפצתו ושוב אי־אפשר היה למצאו בשום ספרייה של המפלגה. נגזר עליו דינם של הרבה חיבורים אחרים שפורסמו על־ידי המפלגה ונעלמו לרצונה. חוץ מזה הרי כעבור זמן קצר פורקה הליגה עצמה. אנדרה פרא וז'ן רעייתו הוצאו מן המפלגה וכעבור חדשים אחדים הוצאתי גם אני, מן־הסתם בעקבות איזו חליפת־מכתבים בנדון עם הקומוניסטרן, ש"השאלה" אותי בשעתו למפלגה. מעולם לא נודע לי מדוע, ולא ביקשתי לדעת.

בינתיים, כיון שהליגה פורקה למעשה, נקראתי יום אחד לבוא אצל אנדרה מארטי,¹⁵ לרחוב לאפאייט 120. לתמהוני הגדול מצאתי שם את חברי, סעאדי ומארא. מלחמת־ספרד היתה בעיצומה. הואיל ופראנקו נשען בעיקר על חיילים מוסלמים, נמצא כי יש צורך לפנות אל הרגשות האנטי־אימפריאליסטיים של אותם שכירי־צבא קולוניאליים. השתתפתי אפוא בחיבורה של קריאה אל חייליו המוסלמים של פראנקו. זו היתה פעולתי האחרונה בשירותה של הליגה האנטי־אימפריאליסטית, ובשוליה, אם אפשר לומר כן.

הערות

1. סוזאן גם היא נאסרה בשובה למוסקבה. היא בילתה שנים אחדות במחנות־עבודה עד ששוחררה, כמותה כקרבנות אחרים כה רבים של הסטאליניזם, אחרי מותו של העריץ.
2. מובא על פי „השאלה האלזירית“.
3. ש.ם.
4. נוכל בינלאומי, שמעל בכספי המדינה הצרפתית והונגריה ועיריות אורליאן ובאיזן. המון חוסכים קטנים נפלו קרבנות למעילות אלו.
5. לאמיתו של דבר היה זה אולם גדול בבנין־אבן שכונה „סדנה“ מתוך רומנטיקה פרוליטרית.
6. ההסתדרות הכללית של העובדים, שסרה למשמעת הקומוניסטים.
7. פלג שמאלי קצר־ימים של המפלגה הרדיקל־סוציאליסטית, שהתימר ביעקוביניות טהורה.
8. בתוך מנהיגי הארגון הבינלאומי הזה התבלט ג'ורג' פאדמור, ידידו ויועצו הקרוב של קוואמה אנקרומה בשנות הידידות החמה בין גאנה לישראל. הוא מת באקרה לפני כשנתיים.
9. בעת הכיבוש עבר ז'יטון אל צד הנאצים. אחד מלוחמי־המחתרת הרגו בפאריז לעין השמש.
10. אותו קו הונהג גם בפולין, בשם „פולוניזציה“, שנים רבות קודם תוכחתו המפורסמת של כרושצ'וב למנהיגי הקומוניסטים הפולנים בימי אוקטובר של 1956: „יש יותר מדי אברומוביציים ורבינוביציים בעמדות־פיקוד בפולין“. גם בצרפת הביא קו זה בשנים 6—1933 לידי הרחקת קומוניסטים זרים, בעיקר יהודים, מוועדי המפלגה וארגוניה.
11. נציגים של מפלגת פועלי־יצון מארץ־ישראל השתתפו בקונגרס הליגה האנטי־אימפריאליסטית בבריסל ב־1927. השתתפות זו לא הביאה תוצאות, נוכח התנגדותה של פ.ק.פ.
12. הומת ע"י הגרמנים בעת הכיבוש.
13. גיבור מרידתם של המלחים הצרפתים מול אודיסה ב־1918. משך שנים רבות — מנהיג המפלגה הצרפתית ונציגה בקומינטרן. הוא היה הראש הפוליטי של יחידות־המתנדבים הזרות שלחמו בצבא הרפובליקאי בספרד. הוא הוצא מן המפלגה ב־1953 ומת כעבור זמן לא רב.